

MÓRICZ ZSIGMOND

Honnan számítsam ennek a gyönyörű magyar alkotóerőnek kiindulását? Már talán apjától, a csecsei harangozó hároméves korában árván maradt kisfiától kezdve, aki oly egyedül szepegett a nagyvilágban, mint eltévedt bárány a sötét éjszakában, amíg az értékmentő Gondviselés, az öreg lelkész nagyapa már ott ringatta térdén kis unokáját, s e szavakkal altatta: „Odakinn van Móricz Bálint, feleségül adlak hozzá?” Vagy mutassak rá az első könyvre, Jókai *Bolondok grófjára*, amelyből a fölcseperedett Móricz Bálint és a pap-unoka Pallagi Erzsébet kis gyermeke, Zsigmond, az irodalom délibábos világát hallomásból először megismerte? Utaljak-e a debreceni évekre, ahol Zsigmond diák szelleme az örökdiák, az égi köntösű garabonciás, Csokonai Vitéz Mihály álmaitól és műveiben rejtőző tősgyökeres magyarságától életre kihatóan megtermékenyült?... Ki tudná mindazokat az elemeket felsorolni, amikből csak egy közönséges ember képzelete is kialakul; hát még ismert és ismeretlen, emberi és emberfeletti erők sokszorozott összejárását, amelyek a zseni képzeletének kialakulását egyengetik?

Móricz Zsigmondra gondolva, a magára hagyott és magát elhagyó ősmagyar alkotóerő csodálatos és váratlan kirobbanásai jutnak leginkább eszembe. A Csokonai, a Petőfi, Katonák, Körösi Csomák, Arany Jánosok: az árva magyar gyerekek, akik meghódítják a világot. Tehetségeiknek, képességeiknek, akaratuknak az a legfőbb meghatározó jegye, hogy elválaszthatatlanok a környezettől, ahol felnőttek, a fajtól, amelyből származtak, s minden tettükben s minden művükben sajátos végzettség él, mintha lappangó, alig ismert erők kiküldöttjei és megtestesítői volnának.

Móricznál ez az őstalajjal és fajjal való rendeléses kapcsolat szembeszökő. Az alföldből nő ki, s bár magasra szökken, gyökerei nem válnak ki a földből. Ez az igazi alkotóerők szerves növése. Vannak írónk, akik, mikor már mindenféle műveltségek, mindenféle irodalmiságok forrásából teleítették magukat, akkor kíváncsognak emlékeiken keresztül szülőföldjük talajába vissza, ahol egykorú életplántájuk gyökerének már a nyoma is elveszett.

Móricz Zsigmondnak ezekkel szemben fejlődését és irányát teljesen az a föld határozza meg, amelyből kinőtt. Képzetele olyan, mint az Alföld rögtengere. Csak-hogy valóságos tenger: megolvadt föld, amelyet a szél érces hullámokban tarajoz föl. Nála a műalkotás nem játékos szórakozás, hanem valóságos életszükséglet.

Mindenki láthatja, aki csak egy pillantást vet őserőt sugárzó, keményen megmintázott koponyájára vagy akármelyik művét olvassa, hogy ennek az írónak lelki élete nem egy húr pengetéséből, hanem az idegek egész vasorkesztrumának megszólaltatásából áll. Mindig teljes önmagát veti be a művészi élménybe. Dacos ellenállással fogadja a benyomásokat, de ha egyszer beleférköztek, minden porcikájával megéli. Művészete olyan, mintha mit tudom én hány elnyomott, elhibázott életű őse is kiélné benne életét, nemcsak ő maga; mintha alakjainak plasztikus mozdulataiban, sűrített, súlyos szavaiban nemcsak az író élete terjeszkedne ki, hanem kibomlana alföldi falvak, kisvárosok és az egész búzatermő róna lelke is. Képzeteének mélyén már ott rejtőzködik ez a monumentálisságra való hajlam, mielőtt még nagy regényeket írt volna; s hiszem, hogy művészetének egész anyagát, kialakult élet-szemléletét már magában hordozta, mielőtt tollat vett volna a kezébe.

Ezek a vonások különböztetik meg őt legélesebben közvetlen elődeitől, Mikszáthtól és Gárdonyitól. Móricz Zsigmond nemcsak irodalmi, hanem egyben szociális jelenség is. Munkája nemcsak művészet, hanem rendeltetés is. Regényeinek sokszólamúsága a görög tragédiákra emlékeztet. Hőseinek hangja csak a legmesszebb vivő, legmagasabbra törő szólam, amely körül állan-

dóan ott zúg, mint örökké morajló tenger, az ismeretlen millióknak, a népnak kórusa.

Művészetének és az ösztönös életnek ebből a titkos kapcsolatából irodalmi fejlődésének vonala szinte természetzerűleg eregethető le. Az életből indult ki, s nem másoknak az életen úrrá lett művészi szemléleteiből. De nem ceruzával s papírral a kezében járult az élet elé, mint a legtöbb naturalisztikus író, hogy annak külső felületét lemásolja. Nem író akart lenni, hanem ember; nem írni akart, hanem élni. Kiénni ősei, környezete, az egész magyar faj haszontalanul halmozódó életenergiáját. Az első, legkézenfekvőbb élet volt számára a paraszté. Ezt akarta megélni, nem az adomák és furcsaságok szemszögéből, nem is a naivul leereszkedő emberbaráti vagy az egyszerűséghez menekülő bölcséleti távlatok messzeségéből nézve, hanem az érdekek és ösztönök gyökeréig leereszkedve. Az életből indult ki, mert életet akart adni. Bármiféle elvontság, irodalmi szándék, művészeti finomkodás távol állt tőle. A paraszt életfolyamába teljes elfelejtkezéssel dobta magát, s ahelyett, hogy leírta volna, valósággal megfutotta ennek az életnek a lendületét. Csak így érthető az élétszerűségnek, a hűségnek, a sokféleségnek az a pazar gazdagsága, amely Móricz parasztregeányeit s elsősorban a *Sáraranyt* jellemzi. Ennyi összetettséget kívülről nézve, a mozaikábrázolás módszerével dolgozva élő, összefolyó felületté, lelkes művészi jelentőséggé nem lehet átváltoztatni. Ez a művészet az ösztön lendülete nélkül el nem képzelhető, s viszont legnagyobb feladata lesz, ha a művészi ábrázoláson kívül nagy művészi kompozícióba is akar kerülni, hogy tudjon ösztönös lendülete fölé kerülni.

Móricz Zsigmond pályája ezt a küzdelmet, a művészi ösztönnek és a betetőző szemléletnek ezt az életre kiható küzdelmét tárja elénk. A *Sárarany* még tiszta diónüszoszi világ. Turi Dani a test, a vér, a vágy és az ösztön igenlése. Mi más lehet a vége, mint elbukás? A szenvedély kerekén robog végig az életen. Lehet-e életének oly betetőzése, amely többre utal, mint a múltó vágyakra, az örökké éhes ösztönökre: az emberi sárra? És az író nem állít vele senkit sem szembe. Turi Dani-

nak nincs igaza, de nincs senkinek sem igaza a világon. „Mi az élet? Sár. És az ember benne? Arany a sárban.” Ha ehhez a koncepcióhoz állítjuk Móricz Zsigmond legutóbbi nagy regényét, a *Tündérkertet*, akkor nyilvánvalóvá válik az út, amelyet *e* két regény között az író megtett.

Móricz Zsigmond tehetsége azonban többet ígér, mint amennyit idáig adott. Ez a nyugalmat, megállást nem ismerő alkotóerő ugyanolyan szívóssággal, mint ahogy a nagyvonalú regényt kereste, most a drámára vetette magát. A késznek birtokbavétele, a megcsinálnak jobban megcsinálása már első nagyobb színpadi alkotásában, a *Sári bíró*ban sikerült neki. Ebben még nem lépi túl Gárdonyit, de egyetlen rugaszkodással mellé érkezik. Több mint tíz éve, hogy ezt a darabot írta, de mostani fölújítása elévülhetetlenségét mindenki előtt igazolta. Móricz maga azonban a *Sári bíró* formáját túlélte. Újabban írt egyfelvonásosai a drámában a keresésnek ugyanazt az analitikus korszakát mutatják, mint amelyet a regényben *A fáklyával* élt meg. Eredményei, célhoz jutása, mint a regényben, úgy itt is korszakalkotó jelentőségűek lehetnek.